

Openingswoord Winterconferentie

Het is juli 1939. In de tijd van de dreigende schaduwen van een naderende wereld. In Duitsland worstelde sinds 1933 de kerk wanhopig hoe ze zich tot het nazi-regiem moest verhouden. Aanpassen? Dan schuldig. Verzet? Dat betekende waarschijnlijk een onherroepelijke dood. Een van de mensen die het nauwst bij de Duitse kerkstrijd was betrokken, was Dietrich Bonhoeffer. Steeds meer werd duidelijk dat belijden met lijden gepaard zou gaan. In juni 1939 vertrekt hij op uitnodiging naar de Verenigde Staten om daar gastcolleges te geven. Een uit gelezen kans om met een goed geweten alle strijd en lijden te ontlopen. Maar na een paar weken komt hij meer en meer tot de overtuiging dat hij terug moet naar zijn vaderland. Eerlijk schrijft hij in zijn dagboek:

God weet beslist hoeveel persoonlijks, hoeveel angst er achter mijn beslissing schuil gaat, al ziet ze er nog zo moedig uit. De redenen voor een handeling die men voor anderen en voor zichzelf aanvoert zijn zeker niet voldoende. Men kan immers alles verdedigen. Tenslotte handelt men toch vanuit een niveau dat voor ons verborgen blijft. Daarom kan men slechts vragen dat God ons wil oordelen en vergeven. ... Aan het einde van de dag kan ik alleen maar vragen dat God zijn genadevol oordeel moge uitspreken over deze dag en al zijn beslissingen. Alles ligt nu in Zijn hand.¹

In de nacht van 7 op 8 juli verlaat het schip New York. De volgende dag schrijft hij in zijn dagboek:

Sinds ik op het schip ben is aan mijn innerlijke gespletenheid ten aanzien van mijn toekomst een einde gekomen. Ik kan zonder verwijten aan mijn ingekort verblijf in Amerika denken. De dagtekst luidt: 'Ik dank U dat Gij mij verootmoedigd hebt en mij Uw inzettingen leert.' Ps. 119:71. Uit mijn lievelingspsalm een van mijn meest geliefde woorden.²

Ps. 119. De lievelingspsalm van Bonhoeffer. Een paar maanden later, als hij weer leiding geeft aan het seminarie illegale seminarie van de Bekennende Kirche, zet hij zich tot het schrijven van meditaties over Psalm 119, iets wat hij al sinds 1936 van plan was geweest. Helaas is hij niet verder dan vers 21 gekomen. Bethge schrijft in zijn biografie:

Op de universiteit had hij geleerd dat dit de vervelendste is van alle Psalmen. Nu beschouwde hij de uitleg van deze Psalm als de bekroning van een theologisch leven.³

Dat voor de uitleg van Psalm 119 een gerijpt theologisch leven en een verdiept geestelijk leven vereist is blijkt ook uit een opmerking in zijn boekje *Bidden met de Psalmen*:

Psalm 119 is moeilijk voor ons vanwege zijn lengte en gelijk matigheid. Hier helpt ons een bijzonder langzaam, stil, geduldig voortschrijden van woord tot woord, van zin tot zin. Dan komen we tot de conclusie dat de schijnbare herhalingen toch altijd nieuwe

---

¹ Bethge, *Bonhoeffer* (1966), 683

² Bethge, 691.

³ idem, 697

wendingen van de ene zaak zijn, van de liefde tot Gods woord. Zoals deze liefde geen einde nemen kan, zo ook de woorden niet die dat (nl. die liefde) uitspreken. Ze willen ons een heel leven lang begeleiden en in hun eenvoud worden zij het gebed van het kind, van de man, van de grijsaard.⁴

Bonhoeffer beschouwde het overdenken van Psalm 119 als de bekroning van een theologisch leven.

Het is opmerkelijk dat ook de grootste theoloog, Augustinus, Psalm 119 als theologisch hooggebergte beschouwde. Hij begint zijn verklaring van Psalm 119 met de volgende opmerking:

Tot nu toe heb ik met Gods hulp en naar mijn beste vermogen een uiteenzetting gegeven over alle andere Psalmen van het boek der psalmen dat de kerk gewoonlijk het psalterium noemt. (...) Maar de behandeling van psalm 119 heb ik steeds weer uitgesteld, niet zozeer vanwege zijn welbekende lengte als wel vanwege zijn diepgang die slechts voor weinigen toegankelijk is. Mijn broeders konden moeilijk verdragen dat aan mijn werken alleen de uitleg ontbrak van Psalm 119, die toch deel uitmaakt van het geheel der psalmen. Zij drongen er dus sterk op aan deze schuld in te lossen.

Toch heb ik mij nog lang tegen hun vragen en aandringen verzet, want telkens als ik probeerde over die Psalm na te denken, ondervond ik dat hij de kracht van mijn geestelijke inspanningen te boven ging. Hoe duidelijker deze psalm mij leek te zijn, des te diepzinniger scheen hij te zijn, zelfs zo dat ik mij niet in staat voelde te laten zien hoe diep van zin hij wel was. (...)

Bij een oppervlakkige lezing zou men menen dat de lezer of de toehoorder geen verder uitleg nodig heeft. Nu ik eindelijk aan de uitleg ervan begin, weet ik helemaal niet in hoever ik daarin zal slagen. Ik hoop evenwel dat God mij bij zal staan en helpen om er iets (!) van terecht te brengen. Dat heeft Hij steeds gedaan bij de voorgaande Psalmen die ik toch op voldoende wijze kon verklaren, hoewel ze mij aanvankelijk moeilijk en bijna onmogelijk te verstaan en uit te leggen leken.⁵

Als grote theologen als Augustinus en Bonhoeffer er al tegen op zagen om Psalm 119 te verklaren, past ons helemaal schroom en bescheidenheid als wij er iets over willen zeggen. Dat is een van de zegenrijke vruchten als je omgaat met de traditie der eeuwen, het maakt je bescheiden en voorzichtig.

Welgelukzalig zijn de oprechten van wandel, die in de wet des HEEREN gaan.

Bonhoeffer kiest direct voor een christologische inzet. En dat is een veilig en vruchtbaar begin. Op de vraag: wat moeten we onder die wet des Heeren verstaan? Geeft hij als antwoord: Deut. 6:20 e.v.:

---

⁴ Bonhoeffer, *Gesammelte Schriften*, Band 4, 555

⁵ Augustinus, *Commentaar op Psalm 119*, 26

Wanneer uw zoon u morgen zal vragen, zeggende: Wat zijn dat voor getuigenissen, en inzettingen, en rechten, die de HEERE, onze God, ulieden geboden heeft? Zo zult gij tot uw zoon zeggen: Wij waren dienstknechten van Farao in Egypte; maar de HEERE heeft ons door een sterke hand uit Egypte uitgevoerd. En de HEERE gaf tekenen, en grote en kwade wonderen, in Egypte, aan Farao en aan zijn ganse huis, voor onze ogen. En hij voerde ons van daar uit, opdat Hij ons inbracht, om ons het land te geven, dat Hij onzen vaders gezworen had. En de HEERE gebod ons te doen al deze inzettingen, om te vrezen den HEERE, onzen God, ons voor altoos ten goede, om ons in het leven te behouden, gelijk het te dezen dage is. En het zal ons gerechtigheid zijn, als wij zullen waarnemen te doen al deze geboden, voor het aangezicht des HEEREN, onzes Gods, gelijk Hij ons geboden heeft.

Deut. 6 leert ons dat het antwoord op de vraag naar de wet uiteen valt in drie delen: Gods verlossingsdaad, Gods gebod en Gods belofte. Bonhoeffer zegt:

Niemand kan verstaan wat de wet Gods is, die niet weet van de verlossing die achter ons ligt is en de belofte die voor ons ligt. Wie naar de wet vraagt, wordt herinnerd aan Jezus Christus en de verlossing die Hij volbracht heeft om de mens te verlossen uit de heerschappij van de zonde en de dood.⁶

Waarom is het zo cruciaal om bij Christus en de verlossing in Hem te beginnen? Omdat anders Gods wet verwordt tot moraal, ethiek, zedenleer, levenskunst. Dan wordt Psalm 119 het Hooglied van de farizeeër.

Om oprecht van wandel te zijn en in de wet des Heeren te gaan moeten we eerst als een hulpeloze, verloren zondaar bij Christus zijn geweest. En moeten we iedere keer weer als een verloren zoon terugkeren tot de Vader.

-Als wij vragen wat wij voor God kunnen doen, moeten wij eerst horen wat God voor ons heeft gedaan.

-Als wij vragen hoe wij zonder zonden voor God kunnen leven, wordt ons eerst de vergeving van zonden verkondigd.

-Als wij zien op de weg (die hier Gods wet wordt genoemd) die voor ons ligt, roept Gods Woord ons steeds weer op om te zien wat er achter ons ligt. Steeds weer klinkt het: gedenk!

-Gedenkt steeds, wat de HEERE, uw God, aan Farao en aan alle Egyptenaren gedaan heeft, Deut. 7:18.

-En gij zult gedenken aan al de weg, dien u den HEERE, uw God, deze veertig jaren in de woestijn geleid heeft, Deut. 8:2.

-Gedenkt aan de dag van uw uittrekken uit Egypteland, al de dagen uws levens, Deut. 16:3.

Gods wet kan nooit losgemaakt worden van Gods verlossing. De God van de Tien Geboden is de God die u uit Egypteland, uit de dienstbaarheid uitgeleid heeft.

---

⁶ Bonhoeffer, 509

De oprechten van wandel, die in de wet des Heeren gaan, zijn mensen die van hun eigen wegen zijn afgebracht. Wegen van ongerechtigheid en van eigengerechtigheid. Spr. 14:12 zegt dat ieder mens een weg heeft die hem recht schijnt; maar het laatste van die zijn wegen des doods. Van onze eigen heilloze wegen afgebracht te worden betekent: gekruisigd worden, sterven en begraven worden. Omdat een christen nu eenmaal geen andere weg kan gaan dan de weg die Christus gegaan is. Sterven aan mijzelf en aan al het mijne.

Wij zijn dan met Hem begraven, door de doop in de dood, opdat, gelijkewijs Christus uit de doden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, also ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden Rom. 6:4.

Dan komt Ps. 119 om de hoek kijken. In nieuwigheid des levens wandelen. In de wet des Heeren gaan. Dat betekent: de kruisweg gaan. Om zo meer en meer aan Hem gelijkvormig te worden. Ook aan ons moet de wet van het koninkrijk der hemelen in vervulling gaan:

Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Indien het tarwegraan in de aarde niet valt, en sterft, zo blijft hetzelve alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort.

Een christenleven is een stervend leven, *Wij sterven en zie, wij leven*, 2 Cor. 6:9. Dat is de enige manier om te leven. Achter onze dood ligt ons leven. Maar wat een diepe lessen hebben we te leren om dat enigermate te gaan verstaan. En het er mee eens te worden. Wat stuit ik er van binnen op, als ik tenminste enige zelfkennis heb gekregen, dat het evangelie voor mij steeds weer een aanstoot en een ergernis. Juist voor het vrome vlees. Dat wil niet in die weg des Heeren gaan. *Zalig, die aan Mij niet geërgerd wordt.*

Het is één van mijn zorgen dat in de gereformeerde gezindte de ergernis van het Evangelie ongemerkt aan het verdwijnen is. Aan de ene kant in doorgeschoten bevindelijkheid, of wat er voor door moet gaan. Onder de schijn van ootmoed en nederigheid ten diepste toch meer willen zijn dan een verdoemelijke zondaar voor God. Waar de rechtvaardiging van de goddeloze is ingeruild voor de rechtvaardiging van de bekommerde. Rijk met onze armoede en trots op onze ootmoed. Ongemerkt en onbewust toch steeds maar weer bezig om de vrome mens op te bouwen. Maar waar geen opwas is in de genade en kennis van Christus. Zo op het innerlijk gericht dat er weinig aandacht is voor de heiliging van het leven. Waar de doodstaat en de onmacht zo sterk benadrukt worden dat Ps. 119, het wandelen en het gaan in de wet des Heeren, nooit aan bod komt.

Maar over de reactie naar de andere kant maak ik me niet minder zorgen. Mede onder invloed van Angelsaksische theologen is er ongemerkt een optimistische wind gaan waaien. Wordt de blijvende realiteit de zonde fors onderschat en wordt de nieuwe mens met al zijn mogelijkheden teveel overschat. Calvin heeft ons geleerd dat een christen, als Jakob, hinkende in de weg des Heeren wandelt (op Gal. 5:18, vgl. op Ezech. 18:7).

Maar de hervormde theoloog Noordmans moest in zijn tijd al bezorgd vaststellen dat de neocalvinisten teveel in looppas liepen.⁷ En die hardlopers zijn er in onze tijd niet minder op geworden. En dat is verontrustend. Want dat is het bewijs dat zij niet, net als Jakob,

---

⁷ Noordmans, *Verzamelde Werken*, 4, 121

geworsteld hebben met de Engel. Want die met de Engel hebben geworsteld zijn daaraan te herkennen dat zij voortaan hinkende door het leven gaan. Dan is onze eigen kracht definitief gebroken, en wordt Zijn kracht in onze zwakheid volbracht. En wat is het nodig, als wij de gemeente willen onderwijzen, dat wij zelf die Engel in ons leven hebben ontmoet. Dat ons eigen ik gebroken is en wij het van God hebben mogen verliezen.

Sinds Pelagius is het humanisme met haar optimistische mensvisie voor de kerk steeds weer een bedreiging geweest. En in onze tijd heeft dat optimisme ons, via de menswetenschappen, veel meer geïnfecteerd dan we beseffen. Luther heeft er op leven en dood mee gestreden. Waarom dat optimisme bij Erasmus? en waarom dat felle verzet van Luther? Huizinga, in zijn Erasmus-biografie, legt het uit:

Erasmus was nimmer door de diepten van verworpenheid en zondenbesef gegaan die Luther was doorgekropen. Hij zag geen duivel te bevechten en kende de tranen niet. Luther stond op de rotsgrond van een absolute mystische doordrongenheid van het eeuwige, voor wie alle lagere begrippen verbranden als dor stro in de gloed van Gods majesteit, voor wie iedere menselijke medewerking aan het heil een schending was van Gods roem. Erasmus' geest tenslotte leefde niet in de begrippen waar het hier om ging: van zonde en genade, van verlossing en van de ere Gods, die de reden van alles is.⁸

En daarom bij Erasmus dat optimisme. Hij had nooit met de engel geworsteld. Was nooit een gebrokene geworden voor God. Hij leefde in begrippen, maar het waren voor hem nooit realiteiten geworden.

Broeders, laten wij dat onszelf aantrekken. Wij zullen misschien niet op zo'n hevige wijze als Luther door de diepten van verworpenheid en zondenbesef gekropen zijn. Maar iets zullen we er wel toch van moeten weten. Theologen zijn mensen die gebedd hebben voor God. *Leven* wij wel in de begrippen waar wij als theologen dagelijks mee omgaan? In hoeverre zijn het voor ons realiteiten? Wat is het kruisgehalte van mijn theologie? In hoeverre is het kruis in mijn leven een realiteit? En leef ik dagelijks bij het kruis?

De vrome van Ps. 119, de man die oprecht is van wandel, en die in de wet des HEEREN gaat, is de man die met Christus is gekruisigd, en wiens vlees dagelijks meer gekruisigd moet worden. Het zijn de gebrokenen van hart.

Jonathan Edwards zegt: de *christian affections* (de christelijke genegenheden of, misschien beter gezegd: de gelovige genegenheden, aandoeningen, gevoelens) zijn als de narduskruik van Maria. Die kon pas haar liefelijke geur verspreiden als de kruik gebroken was. En zo kunnen de gelovige genegenheden en werkzaamheden alleen voortkomen uit een gebroken hart. *All gracious affections are broken hearted affections.*⁹ Hij zegt:

De ware christelijke liefde, tot God en de naaste, is een ootmoedige liefde uit een gebroken hart. De begeerten van de heiligen zijn ootmoedige begeerten. Hun hoop is

---

⁸ Huizinga, *Erasmus*, 176, 204

⁹ Edwards, *Works* 1, 302

een ootmoedige hoop. En hun blijdschap, ook wanneer die onuitsprekelijk en heerlijk is, is een ootmoedige blijdschap die voortkomt uit een gebroken hart.

Waar het kruis komt, daar worden wij, met al het onze, gebroken. Dan draagt alles het stempel van het kruis. Bonhoeffer zegt:

Degenen die in de wet des Heeren gaan, zijn als de levenden, die door het dal van de schaduw des doods zijn heengegaan. Als de reizigers, wie na een donkere nacht de zon is opgegaan en die hun weg gevonden hebben. Nu strekken ze zich uit naar een nieuwe toekomst, nu gaan ze van overwinning naar overwinning, nu zijn ze op de weg, in het licht.¹⁰

Verderop zegt hij:

De weg des Heeren is de weg van God naar de mens, en alleen zo de weg van de mens naar God. Die weg heet Jezus, Joh. 14:6. Wie op die weg is, wie in Jezus Christus is, die doet geen onrecht.

Bonhoeffer houdt de rechtvaardiging en de heiliging sterk op elkaar betrokken en haalt ze niet teveel uit elkaar. Ze worden nooit ons bezit, maar moeten steeds weer in de gemeenschap met Christus worden gezocht en gevonden:

Die in Mij blijft, en Ik in Hem, die draagt veel vrucht, want zonder mij kunt gij niets doen.

Dat zijn *de oprechten van hart*. Dan dienen we de Heere met een volkomen hart, een onverdeeld hart, integer, volkomen, hartelijk. Zonder bij-oogmerken. En wat dienen juist theologen op dit punt op zichzelf te letten. In zijn verklaring van Psalm 119 verbindt Augustinus vers 1-3 met elkaar:

Welgelukzalig zijn de oprechten van wandel, die in de wet des HEEREN gaan. Welgelukzalig zijn zij, die Zijn getuigenissen onderhouden (Augustinus vertaalt: Zijn getuigenissen onderzoeken), die Hem van ganser harte zoeken. Ook geen onrecht werken, maar wandelen in Zijn wegen.

Augustinus maakt daarbij de volgende opmerkingen:

We weten dat de ongerechten de getuigenissen van de Heere bestuderen om dat ze liever geleerd willen zijn dan rechtvaardig. (...) De schriftgeleerden en farizeeën die op Mozes' zetel zaten hielden zich wel degelijk bezig met het navorsen van de getuigenissen van de Heere om het goede voor te kunnen houden, hoewel ze zelf het kwade deden. Over hen zei de Heere: Doe wat zij zeggen, maar volg hun daden niet na, want wat zij zeggen doen zij niet.

Dat mogen wij ons ook wel ter harte nemen. Doen wij zelf wel, wat wij anderen leren? Ongemerkt kan er een dubbel leven geleefd worden. Niet dat we direct zonden aan de hand

---

¹⁰ Bonhoeffer, 510

houden, maar een zelf-niet-doen waartoe wij anderen aansporen en opwekken. Dan is Ps. 119 voor mij een spiegel: ben ik oprecht van wandel?

Augustinus gaat verder:

Terecht zal men ons antwoorden dat zij de getuigenissen des Heeren niet echt onderzoeken. Zij zoeken de getuigenissen van de Heere niet, maar gebruiken ze als middel tot iets anders, namelijk om door de mensen geëerd te worden. Zelf niet liefhebben wat we anderen voorhouden. En zelf niet willen bereiken, waarheen we anderen leiden (dat wil zeggen: God), dat is geen onderzoeken van Zijn getuigenissen. (...) Daarom zegt de Geest niet alleen: 'welgelukzalig die Zijn getuigenissen onderzoeken', maar voegde daar ook aan toe: 'die Hem van ganser harte zoeken.'

Verderop betreft Augustinus die oprechtheid ook op het belijden van onze zonden.

Laat het heilige gezin van Christus met waarachtige nederigheid en nederige waarachtigheid uitroepen: 'Als wij onze zonden belijden, zal Hij, die getrouw en rechtvaardig is, ons onze zonden vergeven en ons reinigen van alle ongerechtigheid.' Augustinus zegt: Mogen wij deze woorden beleven, zoals ze gesproken zijn. Want slechts dan is nederigheid waarachtig, als ze niet alleen met de tong wordt geuit. U bent een huichelaar als u zegt zonde te hebben, terwijl u gelooft er geen te hebben. Naar buiten doet u zich nederig voor, maar van binnen koestert u ijdelheid. Wat baat het u dingen te zeggen die voor de mensen de schijn van nederigheid ophouden, terwijl God ziet dat u hoogmoedig bent.

En zouden er zoveel voorbeelden van onoprechtheid genoemd kunnen worden. Een onoprecht hart is een verdeeld hart. Een hart dat naast de Heere ook nog allerlei andere bij-oogmerken heeft. Dat we naast het zoeken van de Heere ook, en nog meer, onszelf zoeken en onszelf bedoelen. Wat zitten we er vol van. Onoprechtheid, innerlijke verdeeldheid.

Bonhoeffer wist er ook van. In zijn meditaties over Ps. 119 heeft hij het over *innere Entzweiung*, (daar zit iets in van: twee, een twee-mens) innerlijke verdeeldheid.¹¹ Hij heeft er ook mee geworsteld. Oprecht-zijn heeft ook te maken met: ons onvoorwaardelijk tot Gods beschikking stellen. Wat is dat voor hem ook een worsteling geweest toen hij voor de keuze stond om in Amerika te blijven of om zijn verantwoordelijkheid te nemen en terug te gaan naar Duitsland. We hoorden in het begin zijn dagboek-aantekening:

Sinds ik op het schip ben is aan mijn innerlijke gespletenheid ten aanzien van mijn toekomst een einde gekomen.

Mijn innerlijke gespletenheid. Geslingerd tussen Gods belangen en zijn eigen belangen. Wie zal het hem kwalijk nemen? Maar Ps. 119 hielp hem om die *innere Entzweiung* te overwinnen. Om werkelijk een man van Psalm 119 te worden: Oprecht van wandel. Onvoorwaardelijk tot Gods beschikking staan, welke weg Hij ook met mij gaat.

---

¹¹ Bonhoeffer, 511

Ik heb geen behoefte om overal nadrukkelijk toepassingen bij te maken. Maar wat is het een grote genade als we, net als Bonhoeffer, van alle *innere Entzweiung* verlost worden. Oprecht van wandel. Een onverdeeld hart. Uit één stuk. David had ook genoeg te stellen met zijn onoprechtheid. Daarom horen wij hem in vs. 80 bidden: *Laat mijn hart oprecht zijn.*

Het is wel verootmoedigend, als we bij onszelf zoveel onoprechtheid tegenkomen. Tegelijk is het ook een goed teken. John Newton schreef: Zij zijn het meest oprecht, die het meest klagen over hun onoprechtheid.

We keren terug naar vers 1: *Welgelukzalig zijn de oprechten van wandel, die in de wet des Heeren gaan.* In Engelse vertalingen staat zelfs: de onbevleeten, de onberispelijken. Nee, niet dat de volmaaktheid hier te bereiken is. Er staat niet: welgelukzalig zijn de volmaakten. Maar wel: de oprechte. Dat is hij die in Christus is. Die wordt hij niet geoordeeld naar Gods wet, maar naar het evangelie. Dan ziet de Heere niet naar de volmaaktheid, maar naar de gezindheid.

Die oprechtheid blijkt ook uit de volharding. Dan is het wandelen in Gods wet geen tijdelijke vrome bevlieging, die na een paar stappen weer voorbij is. nee, het is een gestadig, volhardend voortgaan. Geen sprinten, maar wel een gaan. Noach wandelde met God, en dat deed hij 950 jaar lang. Een vaste gang.

De oprechtheid blijkt ook uit de algehele gehoorzaamheid. Een bereidheid om zich aan het hele Woord van God te onderwerpen en niet aan delen van het Woord. Niet alleen ten opzichte van God, maar ook ten opzichte van de naaste. Niet alleen in de binnenkamer, maar ook in de wereld. Niet alleen met woorden, maar ook met daden. Niet alleen met daden, maar ook met het hart.

Wandelen in oprechtheid is het begin van de welgelukzaligheid. De welgelukzaligheid is geen beloning achteraf, maar is een loon, dat reeds onderweg genoten wordt, al staat de volle genieting nog uit. Maar: *Die Uw wet beminnen hebben grote vrede.* Vrede met de naaste, vrede in hun geweten en bovenal: vrede met God.

Ik eindig met vier dingen te noemen die ons kunnen helpen om in de wet des Heeren te gaan. Ik heb ze niet van mijzelf, maar van Thomas Manton, een Engelse puritein die 190 doorwrochte preken over Ps. 119 heeft gehouden, zonder daarbij in herhaling te vallen.

Het eerste wat hij noemt is: Neem Gods wet tot uw regel. Dat houdt in: die wet, die thora, die onderwijzingen, dat Woord bestuderen, overdenken, bemediteren. Hij zegt: *Study the mind of God.* Ps. 119:1 heeft natuurlijk veel overeenkomsten met Ps. 1. Net als Psalm 119 een Psalm van de vreugde der wet. Ook daar dat welgelukzalig:

Welgelukzalig is de man, die niet wandelt in den raad der goddelozen, noch staat op den weg der zondaren, noch zit in het gestoelte der spotters. Maar zijn lust is in des HEEREN wet, en hij overdenkt Zijn wet dag en nacht.

Gods wet herdenken, bepeinzen:

*Ik zal, o God, bepeinzen Uwe wet,
In 't onderzoek van Uw bevelen waken;*

*Terwijl mijn ziel op Uwe paden let.
In Uw geboon zal zich mijn geest vermaken ...*

Ik ga daar nu niet uitvoerig op in, maar de meditatie, de stille overdenking, is vaak niet onze sterkste kant. Wij grijpen te gauw naar boeken en commentaren of leggen dogmatische of bevindelijke sjablonen over de Schrift. Is dat niet uit gemakzucht of, wat ernstiger is, verlegenheid vanwege onze geestelijke armoede? Wij moeten niet met onze vooronderstellingen tot de Schrift te gaan, maar allereerst onbevangen het Woord tot ons laten komen: Ik zal horen wat God tot mij spreken zal.

Bonhoeffer heeft daar in zijn boekje *Leven met elkaar* behartigenswaardige dingen over geschreven. Als iemand een voorbeeld wil hebben hoe je meditatief met Psalm 119 om kunt gaan, kan ik van harte het boek van Charles Bridges over deze Psalm aanbevelen. Over het algemeen heb ik het niet zo op meditatieve boekjes, maar hier wordt over elk vers in kort bestek veel gegeven, waarbij de volle breedte van de leer en het leven betrokken wordt. En dat op een warme wijze.

Om in de wet des Heeren te gaan is de wet de regel. Als tweede, zegt Manton, neem de Geest tot uw Leidsman. Want zonder Gods Geest kunnen we niet in Gods wegen wandelen. Om te kunnen wandelen hebben wij niet alleen een weg (de wet) nodig, maar ook een stem die ons leidt, Jes. 30:21:

Uw oren zullen horen het woord desgenen, die achter u is, zeggende: Dit is de weg, wandelt in dezelve.

Ik wil u de mooie kanttekening over die stem achter ons niet onthouden:

God zal u als nagaan, u voeren en leiden met zijn Woord en Geest, gelijk een paedagoog of leermeester zijn discipelen voor zich gaan laat, om te beter op hen te passen.

Het derde hulpmiddel om in Gods wet en weg te gaan zijn Zijn beloften, die aan ons gegeven zijn tot onze bemoediging en aansporing. Manton zegt: Als wij leven bij het gevoel en niet door het geloof, zal er genoeg zijn om ons moedeloos te maken. Hoe zullen we zonder Gods beloften ooit door de beproevingen en verzoeking van deze wereld komen? Petrus zegt:

Daarom zijn u de grootste en dierbare beloften geschonken, opdat gij door dezelve der goddelijke natuur deelachtig zoudt worden, nadat gij ontvloden zijt het verderf, dat in de wereld is door de begeerlijkheid.

Als laatste hulpmiddel om in Gods wet te gaan wijst hij op de ere Gods. Het geestelijke leven is een leven coram Deo, een leven voor Gods aangezicht:

Ik ben door de wet der wet gestorven, opdat ik Gode leven zou.

God behoort het grote doel van ons leven te zijn. Manton zegt: hoe troostrijk zal het zijn in ons stervensuur, als wij oprecht in de wet des Heeren hebben gewandeld. Ik sluit af met het woord van Gal. 6:16:

En zovelen als er naar dezen regel zullen wandelen, over dezelve zal zijn vrede en barmhartigheid, en over het Israël Gods.